

A fehér és fekete jelzővel megkülönböztetett magyarok kiléte, e csoportosítás okai, a két típusba sorolt magyarok lakhelye a XI. század elején — mindezek a magyar őstörténettudomány fontos, teljességgel aligha megoldható problémái. E tanulmány is csak kísérlet arra, hogy a fenti kérdésekre a források és a szakirodalom bevonásával egy lehetséges választ adjon.

Az egyik felfogás szerint „komoly érvek hozhatók fel amellet, hogy a fekete magyarok mögött kabarokat keressünk, akik a ‚fehér magyarok‘ hét törzséhez csatlakoztak.”¹ E koncepció a fehér, fekete megkülönböztetést egyértelműen etnikai jellegűnek tartja, ahol a színszimbolika a hét törzs uralkodó és a kabarok alávetett helyzetét tükrözi. A három kabar törzset Györffy György Nyitra, Bihar és Krassó megyék területére helyezte. Krassóval kapcsolatban azt állapította meg, hogy „a kabarok ittlikása érthetővé teszi, hogy Ajtony a territórium elnyerése után számottevő ‚fekete magyar‘ haderővel rendelkezett.”²

Egy újabb álláspont szerint a fehér és fekete magyarok egymással rokon, de a Kárpát-medencébe más-más időpontokban bekerült népek voltak. László Gyula a fehér magyarokat a 670 körül bevándorolt onogurokkal azonosítja, míg Árpád „türk” honfoglalóiban a fekete magyarokat véli felfedezni.³ Más nézetek szerint a gyula törzsére vonatkozott a fekete magyar, a fejedelmi törzsre pedig a fehér magyar megjelölés.⁴ Más vélemény szerint a tiszántúli, keleti néprészek (Gyula és Ajtony) viselték a fekete magyar megnevezést.⁵ Egy feltevés szerint a hadrend alapján különböztettek meg jobb és baloldali, azaz fehér és fekete magyarokat.⁶

A források közül elsőként a Poveszty Vremennih Let néven ismert orosz őskrö-

¹ GYÖRFFY GYÖRGY: István király és műve (a továbbiakban: István király). Bp. 1977. 166.; l. még uő.: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig (a továbbiakban: Tanulmányok). Bp. 1959. 76.

² GYÖRFFY GYÖRGY: István király. 166., 173.; uő.: A honfoglaló magyarok települési rendjéről Archaeologiai Értesítő 97 (1970) 135.

³ LÁSZLÓ GYULA: A „kettős honfoglalás”. Gyorsuló idő. Bp. 1978. 9., 33., 137—148.

⁴ K. GROT: Moravija i Madjary. St. Petersburg 1881. 245.; PAULER GYULA: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I. Bp. 1893. 508—509. old. 88. jegyz.; KARÁCSONYI JÁNOS: Szent István király élete. Bp. 1904. 20.; HORVÁTH JÁNOS: Székesfehérvár korai történetének néhány kérdése az írásos források alapján. Székesfehérvár évszázadai 1. Az államalapítás kora (szerk. KRALOVÁNSZKY ALÁN). Székesfehérvár 1967. 107—110.

⁵ BALANYI GYÖRGY: Szent István. Bp. 1931. 14.; VÁCZY PÉTER: Gyula és Ajtony. Emlékkönyv Szentpétery Imre születése 60-ik évfordulójára. Bp. 1938. 502.; uő.: A korai magyar történet néhány kérdéséről. Századok 1958. 333.; HÓMAN BÁLINT—SZERFÚ GYULA: Magyar történet I. (a vonatkozó részt HÓMAN BÁLINT írta) Bp. 1928. 182—183.; MOLNÁR ERIK—PAMLÉNYI ERVIN—SZÉKELY GYÖRGY (szerk.): Magyarország története I. Bp. 1964. 51. (a vonatkozó rész SZÉKELY GYÖRGY munkája).

⁶ LÁSZLÓ GYULA: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944. 202.

nikát említjük, amely a honfoglalás előtti időszakban szól a fehér és fekete magyarokról.⁷ László Gyula a vonatkozó szövegrészletben két időrendi réteget különített el: az egyikben a bolgárok, avarok, fehér ugorok és Herakleiosz császár /610—641/ vannak, a másikban Oleg (879—912) és a fekete ugorok. Összegzése szerint a „fehér ugorok a dunai bolgár honfoglalás korában, tehát nagyjából a 670—680-as évek táján telepedtek le a Kárpát-medencébe, de keleti hazájukban már Herakleiosz császár korában feltűntek.”⁸ Györffy György szerint „Herakleiosz császár idejében... a bolgárok levonulása után fehér ugorok, azaz magyarok jelentek meg a Dnyepertől keletre levő térségben. A kronológiai zavar ott van, hogy a fehér magyarok honfoglalását el is meséli s csak ez után kezd az avarokról beszélni.”⁹ Bartha Antal úgy véli, hogy a fehér ugorok megjelenésekor említett „szloven föld” a keleti szláv területre vonatkozik. Lehetőségesnek tartja, hogy a bizánciakat segítő északi seregben (kazárok) már ott voltak a fehér ugor, a magyar segédhadak is.¹⁰ Vernadsky Barthához hasonlóan felveti a fehér ugor és a sarurgur azonosítás kérdését.¹¹ Felmerült az is, hogy a VII. század elején felbukkanó fehér ugorok bolgárok vagy kazárok voltak.¹² A fekete ugorokat pedig a Konstantínosznál szereplő szavarti aszfalival azonosították.¹³

Véleményünk szerint a fehér és fekete ugor (ugri bjelii, ugri csjornii) elnevezés egyaránt magyar néprészre utaló etnonímia. E megkülönböztetésnek azonban csak a magyar törzsszövetség önálló megjelenésétől (830-tól), esetleg kettéválásától volt létjogosultsága. A fehér ugor elnevezést — ilyen értelemben véve — a VII. századra vonatkoztatni anakronizmus. Az orosz évkönyvek XI. század eleji (talán már IX. században fennálló) állapotokat vetítettek vissza egy korábbi időszakba. A XI. század elején ugyanis más források igazolják a fehér és fekete magyarok létezését. A szloven föld elfoglalása nem a keleti szláv területekre vonatkozik; hanem a Kárpát-medencére. A volochok (frankok) legyőzése, a szlávok alávetése arra utalhat, hogy a fehér ugorok honfoglalása nem a VII. században, hanem a IX. század végén történt. Az őskronika a 898-as évnél újból elmondja a volochok elűzését és a szlávok alávetését, de ezúttal csak ugorokat említ. A fekete ugorokról azt közli az orosz őskronika egy évnélküli tudósításban, hogy jöttek a besenyők, majd fekete ugorok mentek Kijev mellett, később Oleg idejében. A besenyők szereplése és Oleg uralkodásának ideje alapján ez a csoport is a honfoglaláshoz köthető. A Kijev melletti elvonulást egyébként megtaláljuk a honfoglalást részletesen leíró 898-as évnél is.¹⁴ A párhuzamos helyek arra utalnak véleményünk szerint, hogy a két néprész akciói (volochok elűzése, szlávok alávetése és a Kijev melletti elvonulás) *kiegészítik egymást*, s együttesen a 898-as évnél leírt honfoglalásra vonatkoznak. Az évnélküli tudósításban más népek (bolgárok, avarok); nevek (Herakleiosz, Hozdroj) és események (bizánci—perzsa, avar—bizánci háború)

⁷ GYÖRFFY GYÖRGY (szerk.): A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp. 1975.³ 126. (KNEZSA ISTVÁN fordítása).

⁸ LÁSZLÓ GYULA: a 3. jegyzetben i. m. 138—140.

⁹ GYÖRFFY GYÖRGY: Tanulmányok. 76. old. 242. jegyz.; *uő.*: a 7. jegyzetben i. m. 284. old. 248—250. jegyz.

¹⁰ BARTHA ANTAL: A IX—X. századi magyar társadalom. Bp. 1968. 82—83.

¹¹ GEORGE VERNADSKY—MICHAEL DE FERDINANDY: Studien zur ungarischen Frühgeschichte. I. Lebedia. II. Álmos. München 1957. 13.; BARTHA ANTAL: i. m. 83.

¹² HERBERT LUDAT: Farbenzeichnungen in Völkernamen. Saeculum 4 (1953) 143. 18. jegyz.; C. A. MACARTNEY: The Magyars in the Ninth Century. Cambridge 1930. 175.; HORVÁTH JÁNOS: i. m. 101. bolgárokra I. MORAVCSIK GYULA: Az onogurok történetéhez. Magyar Nyelv 16 (1930) 107.

¹³ OMEJLAN PRITSAK: Orientierung und Farbsymbolik. Saeculum 4 (1953) 378.; HORVÁTH JÁNOS: i. m. 101.; cáfolatára I. MACARTNEY: i. m. 175—176.

¹⁴ GYÖRFFY GYÖRGY (szerk.): A magyarok elődeiről. 126.; *uő.*: Tanulmányok. 76. old. 242. jegyz. A besenyők és fekete magyarok vonulása között nem kronológiai, hanem ok-okozati viszony van.

ékelődtek be a fehér és fekete ugorok honfoglalását elbeszélő történetbe, amelyet a maga teljességében a 898-as évnél olvashatunk.

Az államalapítás körüli idősakra vonatkozó nyugati forrásokban találkozunk újra a fehér és fekete magyarokkal. Ademar Cabannensis tudósít arról, hogy Querfurti Bruno megkeresztelte a magyarok királyát, Gézát és annak fiát. Megemlíti, hogy „Bruno püspök Augsburg városából... elment Magyarország tartományába, amelyet Fehér Magyarországnak (Alba Ungaria) mondanak, megkülönböztetésül egy másik, a Fekete Magyarországtól (Ungrie Nigre), mivel ott a nép sötét színű, mint az etiópok.”¹⁵ Egy másik helyen ezt írja Ademar: „István, Magyarország királya megtámadta háborúval Fekete Magyarországot (Ungriam Nigram) és azt az egész terület részint erőszakkal, részint megfélemlítéssel és szeretettel az igaz hitre térítette.”¹⁶

Ademar információival kapcsolatban óvatosan kell eljárunk, mivel fennáll a XII. századi interpoláció lehetősége az említett szövegrészeknél.¹⁷ Ugyanakkor aligha vonhatjuk kétségbe tudósításainak hitelességét, hiszen más források (orosz őskronika, Querfurti Bruno) is tanúsítják e két magyar csoport létezését.

Ademar adatait kiegészíthetjük a kortárs térítő püspök, Querfurti Bruno szávaival. II. Henrik császárhoz írott levelében beszámol a magyaroknál és a besenyőknél végzett térítők munkájáról, amely után a poroszok földjére vette útját, hogy Szent Adalbertet követően ő is elnyerje a mártíromságot. Megemlíti, hogy hallott a fekete magyarokról (de Nigris Ungris), „akikhez Szent Péter első legációja érkezett, amelyik sohasem megy hiába, bár a mieink nagy vétéken — isten bocsássa meg — egyeseket megvakítottak (elvakítottak?): ezek most mindnyájan megtértek és keresztényekké lettek.”¹⁸ Egy 1008 körül írott művében Bruno ezt írta: „És odahagyván a poroszokat — ahova az új szent, a megölt Adalbert miatt fontosabb lett volna elmenni — balkezes munkával és gyenge vállal a fekete magyarok (Nigris Ungris) számára kezdtem hirdetni az evangéliumot, akikhez ekkor hajóra szálltam a keleti tájak felé.”¹⁹

Ha Ademar és Bruno információit megvizsgáljuk, érdekes következtetésekre nyílik lehetőség. Ademarustól megtudjuk, hogy Bruno Fehér Magyarországra ment el. E területet azért nevezték fehérnek, hogy megkülönböztessék egy másik magyar területtől, a Fekete Magyarországtól. A másik értékes adat, hogy István király megtámadta ezt a Fekete Magyarországot és lakóit erőszakkal a keresztény hitre térítette. Valószínűleg Ademar naív magyarázataként kell értékelnünk azt a kijelentést, hogy a fekete (Nigri) magyarok színe is sötét (colore fusco).²⁰ Ademar szerint Bruno keresztelte meg Gézát és Istvánt, ezért a Fekete Magyarországot megtámadó és megtérítő Istvánban okkal láthatjuk Fehér Magyarország urát. Ez utóbbi területet a történeti kutatás aránylag jól be tudta határolni. Eszerint a Veszprém, Győr, Esztergom háromszög rajzolja ki István törzsterületét (ducatu), amelyet Koppány 997-ben elfoglalni törekedett, illetve ahova a somogyi vezér testének egyes részei kerültek felnégyelése után.²¹ Nem tartozott ide — legfeljebb csak a fennhatósági igényt jelezte —

¹⁵ F. A. GOMBOS: *Catalogus fontium historiae Hungaricae* (a továbbiakban: *Catalogus*). I.—III. Budapestini 1937—1938. I. 16.

¹⁶ L. előző jegyz.

¹⁷ HORVÁTH JÁNOS: i. m. 106.

¹⁸ *Catalogus* I. 430.; fordítási problémáira HORVÁTH JÁNOS: i. m. 105.; másként értelmezi GYÖRFFY GYÖRGY: *István király*, 273.

¹⁹ *Catalogus* III. 2569.; HORVÁTH JÁNOS: i. m. 105—106.

²⁰ HORVÁTH JÁNOS: i. m. 105. vallásmegjelölésnek (mohamedán) tartja.; I. még LÁSZLÓ GYULA 3. jegyzetben i. m. 144.

²¹ TÖRÖK GYULA: *Magyarország története*. Bp. 1942. 23.; VÁCZY PÉTER: *A város az ókor és a középkor fordulóján*. Győr. Várostartó történeti tanulmányok. 1971. 60.; KRISTÓ GYULA: *Koppány felnégyelése*. *Századok* 116 (1982) 959—968.

Erdély, ahova Koppány testének egy részét szintén elküldte István. Fehér Magyarország központja talán már ekkor is Fehérvár (Alba) volt, amelynek közelében Árpád is állítólag megszállt.²²

Querfurti Bruno a II. Henrikhez küldött levelében nem írt a fekete magyaroknál végzett térítők munkájáról. Valószínűleg azért nem említette, mert nem járt sikerrel. A történeti kutatás feltette, hogy Bruno azonos Magyarország alsó részein (in inferiores Ungariae partes) térítő Bonifáccal.²³ A levél alapján a következő sorrendet állapíthatjuk meg. Először részint erőszakos („egyeseket megvakítottak”), részint eredménytelen (Bruno) térítés folyt, ami végül a fekete magyarok teljes (?) megtérítéséhez vezetett. Azért jöhetett el Szent Péter első legációja (pápai követség) Fekete Magyarországra, mert az ott élő fekete magyarok állítólag már mind keresztények voltak. Ademarusról is az szerepel, hogy az egész területet (Fekete Magyarországot) erőszakkal térítette meg István. Fekete Magyarország területének meghatározásakor a következő információkat kell figyelembe vennünk: István háborúban legyőzte és meghódította, a háború és az ezt követő térítés 1008 előtt történt, Querfurti Bruno hajóval (feltehetően a Dunán lehajózva) jutott el a fekete magyarokhoz, akiknél pápai követség is járt.

Az első ellenfél *Koppány* volt, aki a fiatal Istvánnal harcolt Géza halála (997) után. A Krónika szerint a somogyi vezér „Szent István anyját vérfertőző házasságra kívánta, meg akarta ölni Szent Istvánt, hogy vezéri részét (ducatum) a maga hatalma alá hajtsa.”²⁴ Az István-legendák Veszprém melletti csatáról beszélnek, míg a Krónika szerint Somogyban ölték meg Koppány vezért.²⁵ Nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy a Balatontól délre eső somogyi területen (egészen a Dráváig) lakó fekete magyarok között térített Bruno (997—1008 között).²⁶ A Brunoval azonosított Bonifác a pécsvárad apátságban tevékenykedett, a Délvidéken téríthetett. 1009-ben pedig Azo pápai legátus (Szent Péter első legációja!) közreműködésével hozták létre a pécsi püspökséget.²⁷ Querfurti Bruno hajóval eljuthatott erre a területre, amelyet erőszakkal és szívós térítők munkával (12 év alatt) meghódoltatott István.

István következő ellenfele tulajdon nagybátyja, a *gyula* volt. Az Altaichi évkönyvek szerint 1003-ban „István magyar király sereggel rátört nagybátyjára, Gyula királyra és miután elfogta őt feleségével és két fiával együtt, országát erőszakkal a kereszténységre kényszerítette.”²⁸ Horváth János joggal mutatott rá a fenti passzus és Ademarusról Ungria Nigra elfoglalásából szóló tudósításának egyezéseire.²⁹ Mivel a háború 1003-ban volt, Querfurti Bruno és mások téríthettek a gyula territóriumán (1003—1008 között). A Krónika szerint a gyula Erdélyben uralkodott, azt foglalta el és csatolta királyságához István.³⁰ A történeti kutatás feltevése szerint a gyula-törzs eredeti szállásterülete az Alduna, a Körösök és a Tisza között volt, s csak később vo-

²² HORVÁTH JÁNOS: i. m. 109—110.

²³ Bonifácra I. *Scriptores rerum Hungaricarum* (a továbbiakban: SRH) I—II. *Edendo operi praefuit EMERICUS SZENTPÉTERY*. Budapestini 1937—1938. II. 382.; Brunoval való azonosítására I. PAULER GYULA: i. m. 502. old. 58. jegyz.; GYÖRFFY GYÖRGY: István király. 172—173., 553.

²⁴ SRH I. 313.

²⁵ SRH II. 382., 395.; SRH I. 297.

²⁶ KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre 997—1055. Oradea—Nagyvárad 1926. 21., 32.

²⁷ VÁCZY PÉTER: Gyula és Ajtony. 502.; KARÁCSONYI JÁNOS: a 26. jegyzetben i. m. 21—22., 32—33.; GYÖRFFY GYÖRGY: István király. 173. 182., 553.

²⁸ *Catalogus* I. 92.

²⁹ HORVÁTH JÁNOS: i. m. 107.; i. még KARÁCSONYI JÁNOS: a 4. jegyzetben i. m. 20.

³⁰ SRH I. 314—315.

nult egy részük Erdélybe.³¹ Ha Erdélyben volt a gyula szállásterülete a XI. század elején — ami igen valószínűnek tűnik — aligha jöhetett Bruno hajóval az itt lakó fekete magyarokhoz. A gyula elleni támadás okát abban jelölte meg a Krónika, hogy a gyula nem tért meg a keresztény hitre, bár István király többször intette, és állandóan zaklatta a magyarokat.³² Ilyen intésemnek minősülhet az, hogy a Koppány elleni győzelem után testének egy részét Erdélybe küldte István. A gyula székhelyét éppúgy Fehérvárnak (Alba) nevezték, mint Istvánét. Ez a gyula Istvánnal vetélkedő hatalmára enged következtetni.

István király következő ellenfele *Ajtony* lehetett, aki a Gellért-legenda szerint az Alduna és a Körösök, valamint a Tisza és az Igyfon erdő között uralkodott.³³ Querfurti Bruno hajóval eljuthatott Ajtony territóriumára, ha a marosvári vezér elleni hadjárat és a nagyszabású térítő akció 1008 előtti időre esett. Tudjuk azonban azt, hogy Ajtony területén csak 1030-ban szervezték meg a csanádi püspökséget, így Ajtony legyőzését és a térítést aligha helyezhetjük az 1020-as éveknél korábbi időre.³⁴ Ajtony területén bolgárok és szlávok laktak, az utóbbiaktól származhat a Csongrád (Feketevár) név is.³⁵

Foglalkoznunk kell azzal a problémával, hogy mit jelent a fehér—fekete megkülönböztetés a magyar törzsszövetségben, amelyet a XI. század elején István fokozatosan felszámolt és keresztény, kora feudális regnummá alakított. A színnevek a nomád népeknél egyrészt a törzsszövetségi hierarchián belül elfoglalt helyre, másrészt a törzsek égtáj szerinti földrajzi elhelyezkedésére, orientációjára utalnak. Népenként, törzsszövetségenként változik a kitüntetett égtáj, amely felé a vezértörzs elhelyezkedik. A nomádoknál a fehér szín nyugatot, a fekete északot, a kék keletet, a vörös pedig déli irányt jelölt.³⁶ A magyarokat előző besenyők törzsnevei is két részből tevődtek össze: egy égtáji orientációt kifejező színnévből és egy méltóságnévből.³⁷ Fel kell tennünk azt a lehetőséget, hogy a XI. század eleji magyarságnál is részint hierarchikus, részint orientációs jelentése volt a fehér—fekete színnévnél. Bizonyos az, hogy a „fehér” fejedelmi törzs előkelőbb volt, mint „fekete” ellenfele. Az *égtáji orientációra* utalhat Konstantinosz határleírása, mely szerint „a türkök közelében vannak *keleti oldalon* a bolgárok, ahol őket az Isztrosz folyó választja el, amelyet Dunának is neveznek, *észak felé* a besenyők, *nyugatabbra* a frankok, *dél felé* pedig a horvátok.”³⁸ A 40. fejezet idézett határleírása feltehetően kabar forrásból származik, így a keleti oldalon lakó

³¹ VÁCZY PÉTER: Gyula és Ajtony. 491—492.; *uő.*: A korai magyar történet néhány kérdéséről 333—334.; megkérdőjelezésére, s a gyula-törzs Észak-Erdélybe helyezésére I. KRISTÓ GYULA: Leved. törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. 448—452.

³² SRH I. 314—315.

³³ SRH II. 490.

³⁴ 1003-ra teszi VÁCZY PÉTER: Gyula és Ajtony. 502.; 1008-ra GYÖRFFY GYÖRGY: István király. 172—173.; 1025 utánra KARÁCSONYI JÁNOS: a 26. jegyzetben i. m. 25—26.; az 1020-as évek második felére KRISTÓ GYULA: Megjegyzések az ún. „pogányláadások” kora történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica XVIII (1965) 10—19.; a csanádi püspökség 1030-as szervezésére I. SRH I. 125.

³⁵ VÁCZY PÉTER: A korai magyar történet néhány kérdéséről. 333.

³⁶ L. de SAUSSURE: Le système cosmologique Sino-Iranien. Journal Asiatique 1923. 235—297.; O. PRITSAK: i. m. 376—383.; H. LUDAT: i. m. 138—155.; NÉMETH GYULA: (szerk.): Attila és hunjai. Bp. 1940. 112—113. (a vonatkozó részt VÁCZY PÉTER írta).

³⁷ NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp. 1930. 34.; *uő.*: Zur Kenntnis der Petschenegen. Kőrösi Csoma Archivum (a továbbiakban: KCsA) 1 (1921—1925). 219—225.; KNEZSA ISTVÁN: Györffy György: Besenyők és magyarok. Századok 77 (1943) 474.; HARMATTA JÁNOS: Színes lovú népek. Magyar Nyelv 42 (1946) 30.

³⁸ *Biborbanszületett Konstantin*: A birodalom kormányzása. A görög szöveget kiadta és magyarra fordította MORAVCSIK GYULA. Bp. 1950. 178—179.

bolgárok Ajtony kabar népével lehettek szomszédosak.³⁹ Az Erdélyben lakó, s a szál-
lásterületet a besenyőkkel (kangar Julia törzs) szemben védő gyula-törzs e határleírás
szerint észak felé helyezkedett el. Így nevében viselhette a „fekete” jelzőt, függetlenül
attól, hogy járt-e ezen a területen Querfurti Bruno. A nyugatabbra, a német-római
császárság felé fekvő fejedelmi törzs földrajzi fekvése, égtáji orientációja alapján is
„fehér”-nek számított. Adat hiányában nem tudunk semmit sem mondani a Dráva
és a Száva között levő törzsről, a horvátok szomszédairól.

Felmerülhet a kérdés, hogy a fehéren és feketén kívül tudunk-e más színnévről
a magyar törzsszövetségben. A XIII. század elején, a középkori Szatmár megyében
felbukkanó kék-kend népnév a besenyő törzsnevekhez hasonlóan egy színnév és egy
méltóságnév ötvözete.⁴⁰ Nem tudjuk viszont biztosan, hogy e kései adat valóban ma-
gyar törzsre vonatkozik-e, vagy pedig csak a kende méltóságot viselő nemzetségre,
családra.⁴¹ A XIII. századi település helye alapján egyébként sem következtethetünk
a törzs (nemzetség) egykori orientációjára.

Még egy lehetőséget említünk meg a fehér—fekete magyarokkal kapcsolatban.
A krónikakompozíció szerint I. András fehérnek és katolikusnak (albus et catholi-
cus) nevezték. I. Béla viszont kopasz és barna színű (calvus et colore brunus) volt.⁴²
Vajay Szabolcs szerint Beleknegini (Adelheid) és unokája, András világosszőke hajú
volt.⁴³ Horváth János szerint mindketten colore bruni, azaz barnák voltak, s a fehér
szín arra utalt, hogy a szárd (fehér) magyarok közé tartoztak.⁴⁴ I. Béla jellemzéséből
kitűnik, hogy nem lehetett sem barna, sem pedig világosszőke, mivel kopasz volt. A
krónikás Szár László állítólagos fiai közül András kereszténynek, Bélát pedig ko-
paszra nyírt pogánynak tüntette fel. A „szár” szó kettős jelentése közül Andrásnak
jutott a „fehér” (albus), amivel lényegében azonos jelentésű másik jelzője, a keresz-
tény (catholicus) is. Ezzel szemben Bélánál a „szár” szó kopasz-pogány (calvus) vol-
tára utal, s ennek megfelelően csak a „szög” (barna, fekete) színnév illeti meg.⁴⁵ Ez
alapján fölteszük, hogy a fehér—fekete színnel a keresztény—pogány ellentétet is ki-
fejezhették. E hipotézist megerősíteni látszik, hogy a Bruno által megkeresztelt
István Fehér Magyarország uralkodója volt, aki a pogány Fekete Magyarországot
meghódította és megtérítette. Querfurti Bruno is térített a pogány fekete magyarok
között. Nomád orientációs szimbólum esetén a gyula törzse lehetett fekete magyar,
pogány jelentés esetén Koppány törzse (is) viselhette e színnevet.

³⁹ C. A. MACARTNEY: i. m. 113—114., 120—121.

⁴⁰ PAIS DEZSŐ: Kék-kend. KCsA 1 (1921—1925) 270—276.

⁴¹ KNEZSA ISTVÁN: a 37. jegyzetben i. m. 474.; NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság ki-
alakulása. 48.; LIGETI LAJOS: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. II. Bp.
1979. 464.; GYÖRFFY GYÖRGY: Tanulmányok. Kurszán és Kurszán vára 151—156.; KRISTÓ GYULA:
a 31. jegyzetben i. m. 447—448.

⁴² SRH I. 344., 360., 180.

⁴³ VAJAY SZABOLCS: Géza nagyfejedelem és családja. Székesfehérvár évszázadai 1. Székesfe-
hérvár 1967. 78—79.

⁴⁴ HORVÁTH JÁNOS: i. m. 102—105., 108.

⁴⁵ A „szár” szó kettős jelentésére l. PAIS DEZSŐ: Szárcsa. Magyar Nyelv 36 (1940) 46.; a szög,
szeg szó barna, fekete jelentésére l. HORVÁTH JÁNOS: i. m. 103. old. 20. jegyz.; a „szár” szó pogány
jelentésére vö. PAIS DEZSŐ: Szekszárd. Magyar Nyelv 36 (1940) 48.; HORVÁTH JÁNOS: i. m. 104.

SUR LE PROBLÈME DES HONGROIS „BLANCS” ET „NOIRS”

Derrière ces adjectifs, les chercheurs voyaient avant tout des différences ethniques (hongroise-kabare) ou bien des différences tribales (tribu princière — tribu Gyula ou tribu Ajtony). Les Ougriens (Hongrois) blancs et noirs qui figurent dans la chronique-primordiale russe, selon l'auteur vivaient à l'époque de la conquête du pays et non pas en des temps divers. Les actions des Ougriens blancs et noirs se complètent et concernent la conquête du pays mentionnée en 898. Selon les informations du début du XIe siècle (Ademarus, Bruno de Querfurt) il y avait deux Hongries. Le souverain de la Hongrie Blanche était Etienne dont le territoire tribal se trouvait dans la région bornée par Veszprém, Győr et Esztergom. Il a attaqué la Hongrie Noire et en a converti les habitants. Bruno de Querfurt a aussi entendu parler de leur conversion et il paraît qu'il est allé chez eux en bateau et leur prêchait la foi. Etienne a attaqué les chefs (Koppány, Gyula, Ajtony). Selon Bruno, l'attaque contre les deux premiers s'est effectuée avant 1008. La distinction blanc—noir peut être un symbole nomade selon lequel la tribu Gyula se trouvant vers le nord, en voisinage avec les Pétchenègues était la tribu hongroise noire. D'après l'analyse d'André 1er (albus, catholicus) et celle de Béla 1er (calvus, brunus) on peut supposer que cette distinction ait exprimé le contraste chrétien—païen.

Шандор Тот

К ВОПРОСУ О «БЕЛЫХ» И «ЧЕРНЫХ» ВЕНГРАХ

Данное различие казалось для исследователей в большинстве случаев этническим (нпр. венгры — кабары) или племенным (нпр. княжеское племя — племя Дьюлы или Айтона). По предположению автора упоминаемые в Повести временных лет «белые» и «черные» угры (венгры) жили не в разные периоды, а во время обретения венграми родины. Военные действия «белых» и «черных» угров дополняют друг друга и имеют связь с обретением родины, упомянутым в Повести под 898 г. Согласно сведениям начала XI в. (нпр. Адемар и Бруно Кверфуртский) существовало две Венгрии. Правителем Белой Венгрии был Иштван, племя которого занимало территорию между городами Веспрем, Дьер, Эстергом. Он победил Черную Венгрию и ее народ обратил в христианскую веру. Бруно Кверфуртский не только слышал об обращении этого народа в христианство, но он и сам якобы прибыл к ним на корабле и обращал их в христианство. Первые два нападения на побежденных в позднейшем Иштваном предводителей (Коппань, Дьюла, Айтонь) происходили до 1008 г., опосредственно указанным Бруно Кверфуртским. Может быть, различие «белые» — «черные» является языческим символом, в случае чего черными венграми считается племя Дьюлы, населявшее северные территории в соседстве с печенегами. Однако, на основе характеристики Андраша I (albus, catholicus) Бела I (calvus, brunus) можно предположить, что данное различие выражало противопоставление «христиане-язычники».